

УДК 373.67

ОЛЬГА ЛОБОВА

м. Суми

olgalo11@yandex.ru

МУЗИЧНО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РУХЛИВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено дослідженню сутності й структури феномену музично-творчого розвитку особистості. На основі аналізу психологічних і педагогічних праць зроблено висновки щодо особливостей означеного феномену в контексті загальної музичної освіти молодших школярів.

Окреслено роль музично-рухливої діяльності у музично-творчому розвитку учнів початкової школи. Розглянуто основні форми і методи творчої спрямованої музично-рухливої діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Наведено приклади відповідних музично-рухливих завдань, що запропоновані у сучасних підручниках «Музичне мистецтво» для учнів початкової школи.

Ключові слова: музично-творчий розвиток, молодший школяр, музично-рухлива діяльність, загальна музична освіта, урок музичного мистецтва.

Гуманістичні тенденції, що визначають шляхи розбудови сучасної системи шкільної освіти в Україні, зумовлюють пильну увагу педагогів до реалізації завдань творчого розвитку дитини. Як зорієнтувати педагогічне середовище на окрему особистість в умовах «багатоособистісного» шкільного класу? Як створити умови для творчого розвитку учня в навчальному процесі, не перешкоджаючи власне навчанню? Як надати можливості творчої самореалізації кожному школяреві в межах визначеного програмою предметного змісту? Ці та низка інших питань постають перед будь-яким педагогом.

Проблеми розвивально-творчого навчання актуальні й для вчителя музики, адже сучасна педагогіка пов'язує значні сподівання з підсиленням ролі мистецьких дисциплін і культурного середовища у формуванні гармонійно розвиненої, творчої особистості. У цьому контексті галузь музичної освіти постає осередком, що має надзвичайно широкі можливості для творчого розвитку дитини. Передумовами цього є розмаїття видів естетичної діяльності й широке коло особистісних характеристик, що зазнають впливу під час музичних занять.

Водночас, змушені констатувати: реальні уроки музичного мистецтва дуже часто не задовольняють вимогам гуманістичної, розвивальної, творчої спрямованої освіти. У

шкільній практиці вони нерідко обмежуються лише набуттям знань, умінь і навичок, не використовуючи тих можливостей, які дає для становлення творчої особистості мистецтво. Отже, є об'єктивні потреби в більш глибокому теоретичному розумінні та практичному розкритті величезного й непересічного за значенням розвивально-творчого потенціалу загальної музичної освіти.

Ідея взаємозв'язку навчання та розвитку має глибоке історичне коріння, адже окремі її зачатки простежуються вже в організації освіти Месопотамії, в педагогічних поглядах мислителів Давньої Греції та Риму, давньосхідних мудреців. Фундаментальні наукові основи розвитку школярів у навчальному процесі викладені в роботах Я. А. Коменського, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, А. Дістервега, К. Ушинського та ін. Проривним для розбудови теорії та практики розвивального навчання стало ХХ століття, свідченням чому є ідеї Л. Виготського про актуальний та найближчий рівні розвитку дитини, створення систем розвивального навчання Л. Занкова, Д. Ельконіна і В. Давидова, системи всебічного розвитку учнів В. Сухомлинського.

Як свідчать фахівці, перші спроби постановки проблеми формування особистості засобами музики були накреслені ще за часів античності (Піфагор, Платон, Аристотель), різноманітно пронизували творчість філософів,

музикознавців, педагогів Середньовіччя, Відродження, Нового часу. Суттєву увагу осмисленню ролі музики в розвитку особистості приділяли Т. Адорно, Г. Гегель, Е. Гуссерль, І. Кант, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, М. Хайдеггер, Ф. Шеллінг, О. Шпендлер. Важливим кроком у теорії музичної освіти стали дослідження російських учених О. Лосєва, Б. Яворського, Б. Асаф'єва.

Українська національна традиція розвитку дитини засобами музики коріниться в стародавніх фольклорних витоках. Значний внесок у розбудову розвивальних аспектів музичної освіти зробили В. Верховинець, Ф. Колесса, С. Людкевич, К. Стеценко, традиції яких розвинені в працях провідних представників вітчизняної музичної педагогіки.

Розвивально-творчі ідеї набули подальшої розбудови в працях із теорії та методики музичної освіти дітей (Л. Баренбойм, Н. Ветлугіна, К. Головська, Л. Дмитрієва, Л. Горюнова, Д. Кабалевський, Г. Рігіна, О. Ростовський, О. Рудницька, Ю. Цагарелі), пізніше – у дослідженнях творчої активності (В. Бабій, І. Гадалова, В. Лабунець, О. Лобова, В. Тушева), творчого музичного мислення (Х. Василькевич), художньо-творчих інтересів (Л. Єнтіс), розвитку творчих здібностей (М. Алейніков, О. Борисова, В. Рагозіна, О. Хижна) та ін.

Незважаючи на багатотомову історію, проблема розвивально-творчого музичного навчання школярів не тільки не втратила актуальності, а й поставила перед учителем і вченим низку нових питань. Їх розв'язання лежить у площині модернізації змісту музичної освіти, створення розвивальних підручників, впровадження інноваційних форм і технологій різних видів музичної діяльності.

Мета статті – розглянути сутність, форми і методи творчого розвитку молодших школярів на сучасному уроці музичного мистецтва, зокрема засобами музично-рухливої діяльності.

Зупинимось детальніше на непересічному значенні зв'язків музичної діяльності молодших школярів з їх творчим розвитком.

За нашим глибоким переконанням, музична освіта школярів має бути нерозривно пов'язана з розвивально-творчим компонентом, що доцільно відобразити поєднанням обох означень у гуманістичну за змістом і

особистісно орієнтовану за формою педагогічну формулу: музично-творчий розвиток.

Цей напрям традиційно вважається однією з прерогатив музичної освіти. У загальні основи його розроблення покладено психологічні дослідження специфіки креативної діяльності й готовності дітей до творчої праці, зокрема ґрунтовні праці Л. Виготського, В. Моляка, В. Роменця та ін.

У музичній педагогіці серед провідних у цій галузі можна назвати методичні системи Е. Жак-Далькроза, З. Кодая, К. Орфа, Б. Трічкова, Б. Яворського; праці щодо творчості як методу загального музичного виховання (Б. Асаф'єв, Н. Брюсова), використання творчого потенціалу фольклору (В. Верховинець, М. Леонтович, Ф. Колесса) тощо.

У вітчизняній мистецькій освіті накопичено чималий методичний досвід музично-творчого розвитку школярів. Зокрема, відзначається цінність методичних ідей Болеслава Яворського (1877–1942), який у практичній роботі «прагнув поєднати різні шляхи музично-художнього впливу і викликати всебічну творчу активність учнів під час здійснення ними будь-якого завдання – у виконанні музики, у її створенні, у її сприйнятті» [10, 29].

Безумовно, такий комплексний підхід є актуальним для музично-творчого розвитку учнів, особливо початкової школи. Невипадково сучасні дослідники пов'язують формування креативності із застосуванням ігрових, інтерактивних, проблемно-евристичних технологій, емоціогенних ситуацій.

Які ж творчі риси особистості розвиваються в музичній діяльності? Музикознавці (Г. Арановський, В. Медушевський, Є. Назайкінський) дійшли висновку, що специфіка музичного мистецтва є сприятливою для формування образно-асоціативного мислення, фантазії, художнього сприймання тощо.

За свідченням О. Рудницької, мистецтво може відігравати значно більшу евристичну роль, аніж наука. Адже живопис, музика, театр створюють комплекс засобів виразності, який дає свободу грі фантазії, нагадують про гармонію, недосяжну для системного аналізу, активізують прояви інтуїції та пошукової ініціативи, збагачують розвиток універсальних якостей особистості [8, 38].

Ніби ілюструючи цю думку, український дослідник філософії музики Л. Шеремет детально аналізує вплив певних елементів музичної мови на розвиток творчих здібностей людини. Наприклад, ритм «розвиває установку на тривале творче напруження (процесуальність, самореалізація і самоствердження), а також орієнтує на необхідність організації й упорядкування («ритмічність») прояву творчих сил і здібностей» [11, 48].

На думку Н. Ничкало, виховання мистецтвом сприяє розвитку цілого комплексу якостей творчої особистості: духовності, пізнавальної активності, готовності до ризику, оригінальності, сміливості, гармонійності, прагнення до творчої самореалізації, творчого й асоціативного мислення, здібності бачити загальне й особливе в різних та подібних явищах, вміння захищати здобуті результати [6, 13]. Цей вельми широкий за змістовим діапазоном перелік можна віднести й до творчої особистості музиканта.

У працях Н. Ветлугіної до складу творчих здібностей уміщені компоненти, необхідні для виконавства (виразність, безпосередність, щирість) і продуктивної творчості (індивідуальна своєрідність у задумах і пошуках нових засобів втілення) [1, 105].

У дослідженні Н. Миропольської та О. Рудницької виділені критерії творчого розвитку дітей, що охоплюють їхні індивідуальні вияви в галузі імпровізації, руху під музику (виникнення настанови на творчість, прагнення виразити себе в співі, інструментальній імпровізації, рухах; самостійність у постановці та вирішенні творчих завдань, інтерес до їх виконання; якість виконання самостійних творів – образне начало, структурна завершеність, усвідомлення творчого рішення) [5, 40–43].

У дослідженні З. Сироти основними критеріями музично-творчого розвитку молодших школярів визначені: динаміка емоційно-почуттєвого ставлення до світу звуків, до музики (сенситивний критерій); володіння знаннями, уміннями, навичками з музики (когнітивний критерій); індивідуальні прояви вокальної, інструментальної, хореографічної імпровізації відповідно до особистісно значущих музичних асоціацій (креативний критерій) [9, 11].

Вітчизняна дослідниця В. Рагозіна виділяє здібності, необхідні та достатні для здійснення творчої музичної діяльності: інтерес до музики; образно-асоціативне (інтонаційне) мислення як домінуючий спосіб пізнання музичного мистецтва; здібність до інтерпретації та імпровізації як безпосереднє самовираження дитини в художньо-естетичній діяльності [7].

Як свідчить досвід, шкільні уроки музичного мистецтва мають величезний потенціал для творчого розвитку дитини, передумовами якого є: образна природа музики з притаманними їй властивостями безпосереднього впливу на психоемоційний стан людини; усвідомлення предмета вивчення – музичного мистецтва – як результату творчості композитора, виконавця тощо; живе та творче спілкування з мистецтвом у процесі сприймання, розуміння й усвідомлення художніх образів; активне залучення учнів до «творення» мистецького продукту в різних видах музикування та додаткових творчих видах музично-естетичної діяльності (вокальній та інструментальній імпровізації, музично-ритмічних рухах, «малюванні музики» тощо); використання на уроках елементів літературного, хореографічного, візуальних та інших мистецтв тощо.

У цьому контексті фактично всі види музичної діяльності школярів можуть (і мають) бути творчо спрямовані.

Надзвичайно важливим для музично-творчого розвитку дитини є впровадження на уроках у початковій школі *музично-рухливої діяльності*. Багатотисячолітня традиція танцювальної імпровізації в поєднанні із співом може успішно відроджуватися на музичних заняттях, розвиваючи не лише музичну сприйнятливість, музично-творчі здібності, відчуття стилю та художній смак школярів, а й здатність до точних і вправних рухів, тактильну м'язову пам'ять.

Інше важливе зауваження стосується того, що для багатьох форм художньої діяльності (музично-рухливої зокрема) не потрібна система вихідних знань і не існує обмежень: діти спираються не на формалізований, привнесений ззовні тезаурус, а лише на власний перцептивний досвід. Відсутність обмежень, що сковують, являє ідеальне середовище для розвитку творчих здібностей [2, 132].

У цьому контексті вважаємо можливим спроектувати на структуру музично-рухливої творчості школяра три основні етапи творчої діяльності дитини, які визначені фахівцями: виникнення, розвиток, усвідомлення задуму; процес власне створення – реалізації задуму; аналіз результатів творчої діяльності, що передбачає максимальну активність юного творця [3, 11–12].

Ми дотримуємось думки, що в культуротворчій моделі сучасного уроку різні форми музичних рухів мають пронизувати всі види музичної діяльності. Найпростіші з них – ритмічні оплески і крокування – застосовуються під час слухання музики вже з перших занять. Поступово вводяться інші форми рухливої діяльності: виконання ритмічних рухів, музично-рухлива імпровізація, складання власних танцювальних рухів, театралізації музичного образу.

Музичне сприймання надає значні можливості для застосування оригінальних видів «хореографічної» діяльності. Наприклад, у підручнику для 1 класу учням запропоновано скласти танець дощукі для пальців (до п'єси «Дощик» В. Косенка), показати рухами рук гучні й тихі звуки, образи зайчика і ведмедика (до п'єс «Сурмач і луна», «Зайчик дражнить ведмедика» Д. Кабалевського), відобразити рухом кружляння метелиці (до музики українського народного танцю «Метелиця») [4, 17, 45, 51, 55]. Для закріплення знань дітей щодо «трьох китів» музики застосовано музично-рухливу вікторину: дітям запропоновано послухати твір Д. Кабалевського «Три кити», впізнати музичних «китів» і супроводити їх певними рухами (марш – крокуванням, танець – оплесками, пісню – рухами рук) [4, 71].

Зі сферою вокального виконавства пов'язані методи «уявного диригування» та «пластичного інтонування», інсценування пісень з елементами танцю. На початковому етапі музично-рухливої діяльності можна пропонувати дітям виконання відомих пісень-танців («Корольок», «Танець каченят» та ін.), згодом, відповідно до набуття такого досвіду, – заохочувати до використання елементів імпровізації та створення власних танцювальних композицій до пісень. Значні можливості для виявлення творчої активності містять

пісні-ігри. Молодші школярі із задоволенням виконують і самостійно складають рухи не лише до пісень, а й до інструментальних творів.

Під час ознайомлення з музично-теоретичним матеріалом рухлива діяльність допоможе відчувати й усвідомити властивості звуків, ритмічну пульсацію музики, характер і напрям руху мелодії, особливості застосування інших засобів музичної виразності тощо.

Отже, як і будь-який творчий процес, музично-рухливу діяльність дітей можна розглядати в двох ракурсах: як процес і результат творчості. Зважаючи на зазвичай невисокий рівень об'єктивної новизни «навчальної» творчості учнів, цільовим орієнтиром має виступати процесуальна сторона, що є необхідною умовою та засобом творчого розвитку дитини. Тому сучасні погляди на музично-творчий розвиток учнів підтверджують відомий вислів Л. Баренбойма: творчості навчити неможливо, проте можна навчити творчо працювати.

Наші дослідження свідчать, що всі види і форми музично-рухливої діяльності дітей сприяють розвитку цілого комплексу їх логіко-інтелектуальних і емоційно-евристичних творчих здібностей: емоційної чутливості до музики, образності музичного сприймання й оригінальності музичного мислення, здатності до конструктивної, перетворювальної, імпровізаційної діяльності, виконавського артистизму тощо.

Завдяки творчості дитина внутрішньо зростає, а урок музики набуває того шарму, який притаманний уроку мистецтва. Проте, виходячи з того, що навіть у межах одного класу діти часто виявляють дуже різний рівень розвитку креативних здібностей і готовності до творчої роботи, побудова та подання відповідних завдань мають підпорядковуватися загальному правилу: вони повинні бути сформульовані коректно та надавати можливість виконання відповідно до індивідуальних особливостей школяра.

Актуальним для подальших наукових розвідок вважаємо розроблення інноваційних методик творчого розвитку учнів у різних видах музичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини / Н. Ветлугіна ; [пер. з рос. К. Скрипченка]. — К. : Музична Україна, 1978. — 255 с.
2. Визель З. А. Развитие творческих способностей школьника в процессе компьютерного обучения музыке / З. А. Визель, Л. С. Рубин, Л. И. Полоцкий // Музыкальная деятельность и музыкально-эстетическая культура : межвуз. сб. науч. тр. — Владимир : ВГПИ им. П. И. Лебедева-Полянского, 1990. — С. 131—141.
3. Комарова Т. С. Дети в мире творчества: книга для педагогов дошк. учреждений / Т. С. Комарова. — М. : Мнемозина, 1995. — 160 с.
4. Лобова О. В. Музичне мистецтво: підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Ольга Лобова. — К. : Школяр, 2012. — 144 с. : іл.
5. Миропольська Н. Є. Критерії музично-естетичного розвитку дітей / Н. Є. Миропольська, О. П. Рудницька // Початкова школа. — 1985. — № 3. — С. 38—43.
6. Ничкало Н. Г. Науково-методичне забезпечення мистецької освіти в Україні: від концепції до системи / Н. Г. Ничкало // Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти: зб. матеріалів науково-методологічного семінару. — Чернівці : Зелена Буковина, 2007. — С. 12—14.
7. Рагозіна В. В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рагозіна Вікторія Валентинівна. — К., 1999. — 199 с.
8. Рудницька О. П. Психолого-педагогічні проблеми загальної та мистецької освіти / О. П. Рудницька // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова і післямова Н. Г. Ничкало. — Чернівці : Зелена Буковина, 2006. — С. 36—55.
9. Сирота З. М. Підготовка майбутніх учителів до музично-творчого розвитку учнів початкових класів : автореф. дис. ... кан. пед. наук : 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти / З. М. Сирота. — К., 2005 — 20 с.
10. Танько Т. П. Музично-педагогічна компетентність майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу : монографія / Т. П. Танько. — Харків : Нове слово, 2003. — 248 с.
11. Шеремет Л. П. Роль і місце музики у становленні і розвитку особистості / Л. П. Шеремет. — Суми : Мрія-1, 1995. — 159 с.

OLGA LOBOVA

Суму

MUSICAL AND CREATIVE DEVELOPMENT OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF MUSICAL AND DIGATELNY ACTIVITY

Article is devoted to research of essence and structure of a phenomenon of musical and creative development of the personality. On the basis of the analysis of psychological and pedagogical works conclusions concerning features of this phenomenon in the context of the general music education of younger school students are drawn.

It is outlined a role of musical and motive activity in musical and creative development of pupils of elementary school. The main forms and methods of creatively directed musical and motive activity of younger school students at lessons of musical art are considered.

Examples of the corresponding musical and motive tasks offered in modern textbooks «Musical Art» for pupils of elementary school are given

Key words: musical and creative development, younger school student, musical and motive activity, general music education, lesson of musical art.

ОЛЬГА ЛОБОВА

г. Сумы

МУЗЫКАЛЬНО-ТВОРЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ МУЗЫКАЛЬНО-ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена исследованию сущности и структуры феномена музыкально-творческого развития личности. На основе анализа психологических и педагогических работ сделаны выводы относительно особенностей данного феномена в контексте общего музыкального образования младших школьников.

Очерчено роль музыкально-двигательной деятельности в музыкально-творческом развитии учеников начальной школы. Рассмотрены основные формы и методы творчески направленной музыкально-двигательной деятельности младших школьников на уроках музыкального искусства.

Приведены примеры соответствующих музыкально-двигательных заданий, предложенных в современных учебниках «Музыкальное искусство» для учеников начальной школы

Ключевые слова: музыкально-творческое развитие, младший школьник, музыкально-двигательная деятельность, общее музыкальное образование, урок музыкального искусства.

Стаття надійшла до редколегії 02.05.2016